

З ПРИВОДУ СИМПТОМІВ РЕАКЦІЇ

Задзвонили у Харкові у всі дзвони – рятувати революційний театр од революції, в яку його тягнуть "ліві". Т.Пельше у Вищій репертраді безпощадно розкритикував лівий театр, і розкритикував з усіх боків. І форма незрозуміла, а зміст тим більше не годиться /!!/. Від лівого театру треба взяти те краще з їхніх формальних досягнень, що у них є, і що зрозуміло. В основу шукань сучасного революційного театру треба покласти реалізм. Який це реалізм – пояснив зараз же "присутній представник одної з українських груп", говорячи, що лівизна масам зовсім чужа і що маси рвуться тільки до соковито відбитого побуту /цитую по статті Туркельгауба в "Ж.Иск."/ . Як г.Пельше запропонував, так і вирішили, і вирішили майже одногolosно. А присяжний оборонець всякої театральної цвілі Туркельгауб, червонорідно – хатянин Мамонтов і ідеолог народницької концепції самодіяльного театру Смолич їхнє рішення сконкретизували: "Дайшов, мовляв, старий український побутовий театр, дайшов старих українських корифеїв і точка". Два місяці сперечалися на сторінках ЛНМ про те, як краще зробити. "Ми маємо нову форму неореалізм", – заявляє надавторитетно Смолич, – "а звідки ж йому вирости, як не з побутового театру?" Во що таке, мовляв, лівий театр? "Незрозумілі вибрики зарозумілих експериментаторів". "Театр мусить давати відпочинок /не забувайте цього!/, а не натирати мозолі на мізку". Такий найпотрібніший "театр вже народжується. Крім театру ім.Франка, це театр ім.Т.Шевченка в постановках Тінського" /Мамонтов/.

Художній сектор Головополітосвіти конкретну пропозицію переводить в діло. Цим він врешті рашт не дуже порушує своїх традицій останніх місяців. Це вже гайна Полішинеля, що удержавлено ряд те-

артів, в їх числі і театр ім.Гната Михайличенка. Про майстерні "Березіля" не чуваги певного нічого, зате певно відомо, що буде удержавлений побутовий театр Корольчука. Що означає це все разом взяте? Звідкіля берегься цей рішучий наступ на молоді парости пролетарської театральної культури? Чому таке складне і глибоко відповідальне питання, як проблема революційного театру, вирішається з плеча легковажно-мітингово?

Хохляцькі методи і обивательська примітивність мислі впливають в такій категоричній формі і такою повіддю тільки в моменти певної громадської реакції. А коли мається хоч би ілюзорне ослаблення бойової активності передових груп, той погогів. Як це симптоматично, що нарешті Туркельтавб дочекався змоги прокричати в слезах радості на весь світ на сторінках Иск. и жизнь: Назад! Назад! Всі на Україні повертають назад! Навіть один член ЦК партії, і той за назад! "Ни в политической контрреволюционности, ни в художественном консерватизме обвиняют уже некого и не за что, ибо с подобными требованиями /назад!/ выступают теперь люди и политически и со стороны художественно-идеологической совершенно безупречные" /дословно/. Яке споріднене з цими вигуками Смолицеве "неореалізм з побутового театру"! /Всяке "нео" це одгрівана побогемськи котлета, і тепер "нео" значить "старий", хоч філологічно невірне, зате вірно: неореалізмом займається Таіров/. І дивно чути в 1924 те, що було в моді 1918 і здавалося вмерло в 22-му. Да! Кругом така атмосфера очевидно. Не так легко викигти буржуазну психологію, вкорінену звичку сприймання, традиційне розуміння мистецтва як установи для відпочинку і установи статичної з боку життя стоячої /коли нова ідеологія і новий зміст старої фактури не міняє.../. Та ще в такій одсталій у театр. культурі країні, як Україна. Тут тобі всякий свої "прімат" має, теорії пише і в ЛНМ

містять. А лівоугруповання мовчать, органа не мають. От і вражіння ослаблення бойової активності. І всяка "мнелишка" авторитетно і безкритично лунає із сторінок преси. Нікто по суті сперечатися не буде, тому що по суті всі згодні: напр., побутовий театр потрібен і т.д. Правий правому ока не видовбає, — каже народна пословиця. І йде суфлювання "курсу мистецького" на сторінках ЛНМ /стаття зовсім не дискусійна/ "даги оту саму "душу", оту саму теплінь.., що ми бачили в такій закордонній фільмі, як "Шахтер Томас" /стаття М.М-ого про ВУДЖУ/. Це вже відродження соловейкових настроїв, недвозначна пропозиція сентиментальним мелодраматичним психологізмом створити пролетарську культуру, культуру загартованості, енергії, боротьби і впертого будівництва. Одначе простота і зрозумілість — це одне, а обивательська розслабленість — це друге.

Від тепліні і соловейків до старого побуту непа дуже близько. Може, тут і вся собака закопана. Може, це загальна втома? Може, революція в частині революційної інтелігенції осідає, старіється, жиріє? Революційні настрої перероджуються в настрої сімейного вогнища, захисту тепліні і м"якості? Вони вже скучили за інтелігентським відпочинковим "созерцанієм" статичних гармоній. Як казав мені один поет: "Товаришу! Неп гряде і в мистецтво. Скоро матимем 1914 рік на сцені". Тут всяка мішанська поміркованість півнем гряде і побіду трубить.

Чого там літати в невідоме далеке, коли під носом хороше, звичне, випробуване. А найважніше, що від відпочинку до "созерцанія" ніжок актриси /да! да!/ дуже близько. Нам "удовольствіє", а побі нас пролетарій на "зрозумілому" йому спектаклі, повчиться якимсь азбучним істинам, про які ми вже й позабували. Ми ж "умные просветители", а маса дурна. І ми болиємо на "Джиммі Гігінзі" за цю нещасну масу, що вона не може зрозуміти

того, що тільки ми розуміємо. Це ж характерно: у всіх кількох тисячах анкет Березія - майже на всіх анкетах робітників - "зрозумів і подобалось" і майже на всіх анкетах інтелігентів - "зрозумів, але маса вас не зрозуміє". /Можна документально перевірити із спектакля в спектакль/. В головному все в порядку, театри одремонтвані, в театрах тепло, і ми зустрічаємо там в фойє і Івана Івановича і Марью Петрівну, "пролетарсько-фешенебельний побуток. Навіть Таіров на заклик "дайш театр масам" емпатично заявив "всегда готов". І академічні театри на Україні теж із новим змістом "революційним" до послуг. Ще б по старому зразкові побутовий театр пофарбувати. Отак завести звичний для обивателя, що гнітить Ніколая П. дуалізм, побутовий театр і - непобутовий театр. До закріпленіх форм мислення життя приноровити. Пролетарська культура виїде "нашою" культурою вдови покійного пристава гор.Тирасполя. З "теплінню, Таіровим, неореалізмом" і "нещасним коханням комуніста біля загаслого каміна". Аби зміст. А решту ми в спадщину отримали від буржуазного ляді і тому не надо більше мозолів на мізку. А то чорт зна що. Обиватель жаліється, побувавши на "Пошились у дурні" в "Березолі": "Знаць не хочу! Всю мою душу перевернули! Всі святощі української нації в грязуку втоптали. Вишивану сорочку рукавами на ноги одягли". А обиватель цей комуніст/факт!/ і завтра буде в Гарті, а післязавтра поїде у Харків, так скрутаць Березіль, що один тільки спогад зостанеться - після лівого театру з його у всякому разі принаймні також дискусійним розумінням мистецтва пролетаріату.

Щодо Пельше, Мамонтова, Смолича особисто - далеко не все сказане - це поза сумнівом. Але що вони грають на руку на Україні народженому радянському міщанинові - це теж факт. Так само факт, що Смолич за лікнепом забуває основне завдання мистецтва - пере-

будування психології мас, вироблення потрібного основного настрою, визначального характеру і темпу нашої діяльності, виключення інстинктів, світовідчуження – визначальних як посереднє звено нашу свідомість. В трикутнику буття-свідомість-діяльність скрізь середнім звеном стає безліч процесів; наш емоціональний, чуттєвий світ і цей світ – це людина. Його організувати, направляти – завдання мистецтва. І направляти не тільки ілюзорними фактами /"зміст" , "фабула"/, але і формою, підібраними засобами, що значать та умовність, "що для даного часу і од даної ідеології може зробити цей зміст на один чи ряд вечорів для глядача відносно абсолютним. В цьому весь зміст мистецтва і рація його існування. Наші емоції і переживання річ просторна. На цьому ми з т.Смоличем давно погодилися. А просторне має свою форму. Коли для умираючого, збанкрутілого як клас буржуа типична була фотографічна копія /ультрапасивність/ чи реґушований ретроспективний реалізм, то з того ніяк не виходить, що когрий-небудь з цих рецептів підходить для пролетаріату, та ще в самий гострий час його боротьби за владу і життя, і коли Смолич думає будувати новий побут, нових людей малюванням старого побуту в перейменованому тільки вигляді тому тільки, що воно "близьке і зрозуміле", то він не зрозумів ще духа політики компартії, що, виходячи з реального "сьогодні" у всій своїй діяльності, проєкціонує у майбутнє. А новий побут тільки твориться, він весь в напруженій динаміці ставання. У нього ще немає реальної статички /тин, обичай, сталагромадська форма/, але у нього є зовсім реальна динаміка, рух, стремління, тенденція, воля. Не так до справи підходить і Мамонтов, хоч деякі означення формального порядку в одправній основі своїй вірні, збиваючись, правда, потрохи на стилізацію під формальний експресіонізм.

Але я не збираюсь когось переконувати. Я певен, що покищо Київ і Харків говорять на різних мовах. Мені треба тільки зазначити нашу позицію, Березіля, супроти нависаючої хмари реакції. І не в самому побуті на сцені річ і не в реалізмі як такому. Ставила і моя скромність в минулому році побутову сучасну п'єсу "Протигази" з доволі повчаючим успіхом у робітничої аудиторії. У Березілі ще з літа приготована суто побутова сучасна річ. Одна з цих п'єс мелодрама, друга - сатира /це дуже важно між іншим/.

Річ в тому, що поборюється в ім'я побуту і реалізму і що тим самим розуміється під побутом і реалізмом. Річ в тому, що це обивательський спосіб думання, що лівий театр, театр досліду, експерименту, аналізу це чий-небудь "вибрик". Це недостаток в марксистському підході до з'явища не розуміти глибокого зв'язку поміж лінією соціально-політично-економічної обстановки і лінією розвитку сучасного мистецтва. Це недостаток розуміння природи останньої епохи еволюції мистецтва бачити окремі /до вибору!/ форми сучасного театру, а не бачити глибокого причинного зв'язку у їхній послідовності, не бачити безперервної лінії виростаючої, завжди нової конечності з кожного сьогодні. В основі цього є закономірність, присуща логіці всякого досліду. Бреше в своїй театральній роботі хто на місці стоїть, бреше і той, хто скаче через шаблі. Але не менше фальшиво грає всяке "назад". Дійсно, коли послухаш - так нічого не грапилось. Пройшли роки колосальних переворотів. Сталося те і те. Істотні переміни. А віз мистецтва і досі там. Соковито одбитий побут "неореалізм" доімпресіоністські мистецькі ідеали розбагатілої особисто практичної буржуазії. Роками великою колективною дослідною працею всіх країн розкривається мистецтво у всій своїй науково усвідомленій будівлі, роками йде уперта боротьба за стіль уможлиwiająчий мистецький засіб і в наш безрелігійний час - і це все скреслю-

ється "авторитетним" "вибрики", повторенням на сторінках компреси, автентичної фрази купця такого-то про всяке невинне його спокійному буттю "новшество".

Невже у нас така молодь /!!!/. А що ж це далі буде як підросте? Чи не підете ви ще далі пельшевської "гармонії", симетрії і краси? Во покищо т.Пельше із своїм формальним еkleктизмом дореволюційного інтелігента куди революційніше чим ваша обивательська лінь. Вертаючись до попереднього - діло не в реалізмі і не в побу-ті, а що під цим розуміється? Лівий театр не цурається побутового матеріалу, лівий театр прекрасно розбирається в реалістичності світорозуміння пролетаріату, він і в методах вияву і діланія /воз-действия/ підійшов і установився на реальних річах. Більш реальних, чим ваші мальовані дерева і шахровані /"реалістичною" ідеалізацією/ типи сучасності. У т.Мейерхольда, наприклад, раніше. В Березолі зовсім другим, також послідовним шляхом - трохи пізніше. Уміючий побачити за деревами діє це розуміє. Це, до речі, зовсім нормально, і на цю тему ми ще колись поговоримо, як і про те, коли бувало нав-паки, також незалежно. Лівий театр поступово од ідеології і од ла-бораторії виниклим розвитком одкидав послідовно і реальні, символі-стичні, і індивідуалістичного пошибу перетворення, виставляючи те образно дійове перетворення дійсності, що є його сьогоднішнім днем, що, будучи до кінця умовністю, виявляє саме реальне, те, чим живе революційна сучасність - стремління, воля, динаміка, здвиг, проєк-ція. Те перетворення, яке можна би назвати й реалізмом чи новим якимсь реалізмом - коли б тут був наголос, але наголос не тут, а в проєкції, в конструванні. Слова є слова, але вони так чи інакше мусять характеризувати з"явище в його основному. От тим-то "реа-лізм", який пропонується і ухвалений деким з харківчан, ми вважаємо

дійсно кроком назад, але не тільки в розумінні вибору засобу, а просто культурним непом, в якому загублено комуністичну перспективу. Це реалізм ретроспективний, це життєві форми на сцені /не життя в сценічних формах/, це /по послідовності/ картинки Репіна, станковий театр /драстуйте!/, це безнадійність в собі копаючогося скептичного інтелігента чи захоханого в практичність грошей буржуа. Це те, що може "вирости із побутового театру". Всякий побут консервативний в своїй статистиці! Побутова статика зі сцени законсервовує залю. Це прості істини. Коріння "культури" ближчі до господарства, аніж до свободних спекуляцій кабінетних "законодателів". А хіба вам невідомо, що по всьому Союзу йде НЕП, що перероджує нашого громадянина із недоноска "славянсько розхлябаного" /гордість руської білої інтелігенції/ отечества - у зверх американця комуністичної формації, тому що комунізм це не тільки влада Рад, але і електрифікація. І може слід задати собі питання - яка роль мистецтва при цьому? Невже немає воно відношення до психологічної перебудови наших мас? А історія з окремим побутовим театром, чи не є вона грубою тактичною помилкою? "Побутовий театр" як щось окреме - викликаний до життя особливими умовами національного гніту, про які зараз і мови бути не може. А ми говоримо про урбанізацію села, про активізацію селянської психіки, про поширення горизонту свідомості сільських мас поза свій побут, на цю широку арену, де відбувається велика всесвітня подія. Вона, правда, проникає у будні вузької території окремого села, але ж хто сміє думати, що кінець росту селянина - це брошурка? А ми говоримо про змічку глибоку, органічну, не тільки в шфетвах злається! І пора, мабуть, закинути в таких важливих питаннях всяку демагогію. А докори в огульній незрозумілості лівого театру ніщо як дешева демагогія. Про це тисячі разів свідчить життя і практика наших вистав, що на шляху досліду - і тим самим часткових.

ізоляцій засобів бували і не могли не бути часткові незрозумілості. Це в природі експериментальної праці. І може не так легко зразу все переробити, працюючи на неораній ниві і пробуючи невипробуваний засіб, як /у всякому разі/ створювати на чотирі стрічки "теорії" "неореалізму" чи видогрівати стареньку ідеалістичну "теорійку" "красоти" на "марксистський" лад. Але дозвольте запитати: Незрозумілі "Рур", "Жовтень", що йдуть навіть по селах під бурю захоплення глядачів? Незрозумілий "Джиммі Гіггінз", що за рік вже 70 разів пройшов у Києві - переважно для робітничої аудиторії і ще й досі знаходить собі глядача? Незрозумілі "Пошились у дурні" чи "Секретарь профсоюзу", що не сходять з афіші при доброму одвідуванні робітничої публіки? Тоді в чому річ? Обвинувачення в чужому для пролетаріату змістові кіба не демагогія? Та ще й безвихідно прозора у своєму гуртківсько-політиканському походженні. Кіба не ясно, що зміст "Машиноборців", "Пура" і т.д. не тільки куди ближче пролетаріату, аніж "Чорна пантера", "Полум'ярі", "Суета" і т.п. "стандарту", але є як раз те, що в свій час саме було потрібне. Ляпсуси скрізь можливі, але ж воістину по відношенню до змісту і іменно до змісту на лівому фронті найбільш благополучно. /Вірю статті Туркельтавба, що зміст в лівому театрі ще більш оборює як форма/.

Врешті решт найбільш правим виявився г. Дмитро Ровинський, що все те давно передбачив. Він перший сказав "назад", і він перший вказав куди: "етнографічно побутовий театр сучасності" /див. його статтю в Л.Н.М. за минулий рік/. Це буквально тотожне з "неореалізмом з побутового театру", коли зважати початки і кінці. Так іноді з розрахунків театральної контори намічаються шляхи театральної політики в державному масштабі.

В одному мене переконали харківські товариші - в тому, що вони не бачать далі свого носа - цеб то щоу їх яка-небудь перспек-

тива культурного будівництва /а не тільки "культурництва"/ і не ночувала. Тим самим вони своє завдання організування і керування мистецьким життям України виконують одностороннє погано і з грубими непростими помилками.

І одною з цих помилок я вважаю безупинне цькування і душення лівого театру всякими доступними засобами і через всякі доступні установи. Лівий театр на Україні зараз весь зосереджений в Березолі. Бувший "лівий" гартванський театр ім. Михайличенка з фейерверком скотився із парнасу фореччеро-камерної напарфумованої безсюжетності /по ефекту - безпредметності/ в пропасть безнадійного любительського натуралізму. Більше на горизонті лівих нікого не залишилося. Тому ми можемо говорити про Березіль як про весь лівий театральний фронт. І нагірка на Березіль це і є нагірка на український лівий театральний фронт. Позбавитися лівизни - це значить застигнути і варитися у старих соках. А в часи де 1 рік = 10 літ других десятиліть це більш як небезпечно. Тимчасом в Харкові готується очевидний безпардонний наступ на Березіль. Це видно не тільки по статтях, замітках, але й по прозорим фактам /нездійснений проект "злиття"!!/ Михайличенківців з Березолем, удержавлення перших і велике запитання щодо удержавлення другого, офіційне одбивання офіційними особами акторів з Березоля/.

Березіль уміє триматися і вирости без всяких допомог, уміє працювати в безконечно гірших матеріальних умовах, аніж всі другі субсидовані театри України. Але давайте говорити серйозно: або нам і далі ставити по 4-5 п"се в рік за недостатком коштів і цим обмежувати більші свої можливості у всіх напрямках наміченої програми і в скорому часі подохнуть - або може порадять нам вслід за своєю кінороботою /примушені звертатися в РСФСР/ і театральну працю перенести "в другіє страны".

Можна і треба винести на плечах все можливе, коли в цьому очевидна konieczність, але обурююче бачити, як ідентифікуються інтереси групи з інтересами державними. Марку Терещенку дозволено трубіти по всіх перехрестках Києва, що, мовляв, "делал политику в 20-м, делаю и в 25-м", але дуже сумно, коли це по відношенню до державної політики в театрі дійсно правда. Тому що Марк Терещенко буває сліпий на одне око, а в деяких справах може й на оба. Гарт є Гарт, а УРСР само собою. Ц.В. Гарту одно, а ЦК партії друге.

Як би там не скінчилась справа, Березиль здавати своїх позицій не сміє. Роботанаша як певна громадсько-мистецька тенденція правильна. На ніякий міщансько-реалістичний компроміс іти ми не маємо права. Ні кроку назад. Може треба подвоїти енергію, зосередити живі сили, більше інформувати про себе і про свою роботу, може треба вийти із своєї замкнутості і відповідати на кожну зачіпку і клевету, звідки б вона не виходила, повторити на Україні цю веселу "свистопляску" театральних суперечок, яка була в Москві недавно і якої ми так оберігалися у себе. Видно, це потрібне. Інакше атмосфера для роботи робиться неможлива, і під запитанням стоїть увесь час наше право на працю, те право, боротьба за яке забирає ще й досі головну частину наших фізичних і духовних сил.

Ми мусимо пам'ятати, що сказав Ілліч про культуру пролетаріату, що вона "являється закономірним розвитком тих запасов знання, которые человечество выработало под гнетом капиталистического общества". Так, закономірним розвитком, по аналогії з економікою. І в такій же аналогії і мистецтво. Для нас ясно, що ми тільки закували і закуємо, а не вигадуюмо. У свій час це буде ясно всім. Як у свій час не одиниці з комуністів будуть робити обов'язковим усій країні свій приватний смак і погляд на мистецтво, а вся партія вискажеться більш точно і категорично і ми дочекає-

мось того, що необхідне і зараз: диктатура пролетаріату і в мистецтві. Для нас ясно, що приватні рецептики вроді "неореалізму" чи еклектизм формальний по відношенню до організму лівого театру - це дитячі виграшки. Ясно і те, що безкритично "побутова" фірточка для нового "кречества", "інтуїтивізму" і неорганізованості одчиняється не надовго. Наше завдання приспішити їй смерть. Наше завдання не дати нікому безхмарно правдувати побіду мистецької контрреволюції і реакції. Туркельтавбів треба пришпилять, а Смолиців розкривати, оскільки це в нашій змозі перешкоджати кидати колоди під ноги зростові нової людини і нової культури.

Одеса, 3/2 1925 року

ДЕСЬ КУРБАС

Administrative Studies
Faculty of Business
1993
4052
4021/289
9/11/24